

Az ukrán–magyar katonai kapcsolatok a XX. század első felében

Hazánk elsőként létesített nagykövetséget a függetlenné vált Ukrajnában. A jelen és a jövő feladata egy új, szerteágazó kapcsolatrendszer kialakítása ezzel az új európai országgal, amely területe, lélekszáma és erőforrásai alapján potenciális középhatalom. Sok tekintetben az elejéről kellett elkezdni a jószomszédi viszony kialakítását. A közvélemény előtt azonban nem eléggé ismert, hogy a történelem során nem egyszer alakultak ki kapcsolataink keleti szomszédunkkal. Ezt bizonyítja például az ukrán főváros, Kijev (Kiiv) középkorból fennmaradt magyar neve: Kijóv.

Az első kísérlet az önálló Ukrajna megteremtésére

Az első keleti szláv állam, a Kijevi Rusz a mai Ukrajna területén jött létre a X. században, miután Oleg, Novgorod fejedelme – a részben viking eredetű előkelők segítségével – egyesítette a keleti szláv törzsek nagy részét. Az államiság egyik előfeltételül szolgáló (bizánci eredetű ortodox) keresztény vallás Bölcs Jaroszlav (1019–1054) uralkodása alatt terjedt el. Halála után fejedelemsége azonban részekre bomlott. Az egykori Kijevi Rusz területét 1240-ben tatárok foglalták el, később a Litván Nagyfejedelemség hódította meg.

A terület ezt követően a középkorban felváltva Lengyelországhoz, illetve Oroszországhoz tartozott, pontos határai sem voltak. Ukrajna a XVI–XVII. században alakult ki a lengyel- és az orosz-ellenes kozákfelkelések sorozatában. A lengyel uralom ellen felkelő kozákokat Bogdan Hmelnickij hetman, az orosz fennhatóság ellen harcolókat Szytyepan Razin, majd Ivan Mazepa vezette. Ukrajna nehezen kivívott részleges autonómiáját II. Katalin cárnő számolta fel.

1914-ben Ukrajna két részre oszlott: Oroszországon belül öt kormányzóságra (Kijev, Harkov, Csernyigov, Novgorod-Szeverszk, Jekatyerinoszslavszk, összesen 30 millió ukrán), illetve az Osztrák–Magyar Monarchián belül két tartományra (Galícia keleti fele és Bukovina északi fele, összesen 4,3 millió ukrán). A világháború kitörése aktivizálta a XIX. század végére feléledő ukrán nemzeti mozgalmat. 1914. augusztusában Lembergben (Lviv, Lwów) Ukrán Nemzeti Tanács (Ukrainszka Nacionalna Rada) alakult, ami a galíciai visszavonuláskor Bécsbe települt, s csak Lemberg 1915. június 22-i visszafoglalása után tért vissza oda.

1916-ban az osztrák császári Landwehr félreguláris szabadcsapataként elsősorban karhatalmi feladatok ellátására megszervezték az Ukrán Légiót, más néven a Szics-lövész Gárdát (Ukrainszkij Legijon, Szics-Sztrelkovaja Gvardija). A Rada Ukrajna létrehozását az Osztrák–Magyar Monarchia szövetségi tagállamaként képzelte el. A minta Magyarország Ausztriához való perszonál- és reáluniós csatlakozása lett volna.

Az 1917. februári oroszországi forradalom után, március 17-én Kijevben megalakult a Központi Ukrán Nemzeti Tanács (Centralna Ukrainszka Nacionalna Rada). Az április 9-én Kijevben összeült Ukrán Nemzeti Kongresszuson (Ukrainszkij Nacionalnij Kongresz), amelyen 2000 képviselő vett részt, a két Rada egyesült. Az új cél az Oroszországon belüli ukrán szövetségi állam lett, amit a Rada július 9-én deklarált, s november 20-án kikiáltotta az Ukrán Népköztársaságot. A Radával a Breszt-Litovszk-i béketárgyalásokon a Központi Hatalmak felvették a kapcsolatot, s 1918. január 12-én elismerték mint Ukrajna kormányát.

22-én a Rada Zsitomirban kimondta a kéthónapos, addig az Orosz Birodalmon belül szuverén Ukrán Népköztársaság függetlenségét, amivel február 9-én a Központi Hatalmak különbékét kötöttek.

A szovjet-orosz csapatok kezén lévő Harkovban (amely 1934-ig Ukrajna fővárosa volt) az 1917. november 19-én összehívott Összukrajnai Szovjetkongresszus (Vszeukrajszkij Kongressz Szovjetov) 100 képviselője törvényen kívül helyezte a Radát, kinyilvánította Szovjet-Ukrajna megalakulását és katonai segítséget kért Szovjet-Oroszországtól. November 20-án Kijevben megalakult a szovjet-ukrán kormány, amely 1919. január 6-án kikiáltotta az Ukrán Tanácsköztársaságot. Ez 1920. december 28-án szövetséget kötött az Oroszországi Tanácsköztársasággal. 1918 folyamán a szovjet-orosz hadsereg elfoglalta Ukrajna központi területeit, február 6-án Kijevet is. Noha az ideiglenes fővárosból a Központi Hatalmak csapatai március 1-én kiszorították a szovjet-orosz hadsereget, április 28-án a Rada beszüntette működését.

1918. október 18-án Lembergben újjáalakult a Kijevből elmenekült Rada. November 13-án kikiáltotta a független Nyugat-Ukrán Köztársaságot. Elnöke Szergej Petruszevics lett. December 1-én az Antant-hatalmak ezt elismerték. December 14-én, aznap, amikor a német hadsereg kiürítette Kijevet, Belaja Cerkovban (szovjet-ukrán területen) Szemen Petljura megalakította a szovjet-ellenes Ukrán Direktóriumot (Direktorium Ukraini), amit a lembergi Rada nem ismert el, noha Petljura erre kísérletet tett.

A hatalmi vákuumban létrejött Nyugat-Ukrán Köztársaság élet-halálharcot vívott Petljurával, a megalakuló Lengyelországgal, a Bukovinába bevonuló románokkal, a szovjet-orosz és a monarchista fehér-orosz hadsereggel. November 22-én a lengyel hadsereg elfoglalta Lemberget, a Nyugat-Ukrán Köztársaság kormánya Stanislauba (Stanislawów, Sztanyiszlav) evakuált. 1919. január 22-én a Nyugat-Ukrán Köztársaság és a Direktórium szövetséget kötött. Egyesült hadseregük tavasszal Podóliába szorult a Vörös Hadsereggel szemben, nyáron betört az ún. Jobbparti Ukrajnába (a Dnyeszterhez mérten), ahonnan Gyenyikin tábornok fehér-orosz hadserege szorította ki, majd Gyenyikint ismét a Vörös Hadsereg.

Petljura 1920. április 23-án szövetséget kötött Lengyelországgal, s lemondott Kelet-Galíciáról Lengyelország javára. Ezt az 1921. március 18-i lengyel-szovjet rigai béke hatályon kívül helyezte. A 35 ezer fős ukrán hadsereg 1920. november 10-én Volhyniában megsemmisítő vereséget szenvedett a Vörös Hadseregtől, de osztagai még 5-6 évig partizánharcot folytattak a Szovjetunió, illetve Lengyelország területén. Az 1922-ben megalakított Szovjetunió az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság így vált alapító tagjává. Ennek területe 1922-ben 460.000 km² volt, lakosainak száma 29 millió, ebből 82 % (23,78 millió fő) ukrán, 13,5 % (3,915 millió fő) orosz, 5,86 % (1,7 millió fő) zsidó, 1,35 % (390 ezer fő) német, 0,71 % (207 ezer fő) lengyel. Lengyelországhoz 4 millió ukrán került. Ukrajna fővárosa 1934-ig Harkov volt, attól kezdve Kijev.

A második kísérlet az önálló Ukrajna megteremtésére

De ne menjünk ennyire vissza az időben, maradjunk az apáink által megélt nem túl távoli múltnál. A sztálini terror két évtizede után is létezett olyan mozgalom, amely az ország szuverenitásának visszaállítását tekintette céljának. A mozgalmat alkotó szervezetek két legjelentősebbikének vezetőjét, Sztepan Banderát (Ukrán Nacionalisták Pártja, Partyija Ukrajszkych Nacionalisztiv, PUN) és Andrij Melniket (Ukrán Nemzeti Párt, Ukrajszka

Nacionalna Partyija, UNP) 1941 nyarán az előretörő német csapatok szabadították ki a lemergi börtönből.

Nem sokkal ezt követően Lembergben, német protektorátus alatt ukrán nemzeti kormányt (Ukrainszka Nacionalna Rada) alakítottak. A két párt – szervezeti önállóságának megtartásával – a nemzeti mozgalom egyesítésére létrehozta az Ukrán Nacionalisták Szervezetét (Orhanyizacija Ukrainszkych Nacionalisztiv, OUN). Az ukrán kormány „fővédnöke” (protektora) Erich Koch volt, Ukrajna Birodalmi Komisszáriátus (Reichskomissariat Ukraina) német főbiztosa, akinek vezetésével 1941. június 30-án alakult meg az Ukrán Területi Igazgatás. Ez az ukrán kormány azonban csupán rövid ideig állt fenn.

Az ukrán lakosság, amely 1941 nyarán még nem egy esetben felszabadítóként fogadta a bevonuló németeket, gyorsan kiábrándult belőlük. A náci fajelméletet Ukrajnában is megkezdtek átültetni a gyakorlatba, a hírhedt Sonderkommandók ukrán területen is működtek. Az ukrán vezetők is hamar elfordultak a németektől, bár nem egy időben, így Bandera és Melnik fegyveres osztagai rövid ideig egymás ellen is harcoltak a németekhez fűződő viszony függvényében. Takácsy Elek visszaemlékezésének tanúsága szerint egy ukrán ekképp vélekedett a németekről: „...a Wehrmacht-emberek egész rendes katonák voltak, de akik azután utánuk jöttek, az úgynevezett hadi-közigazgatás, az förtelmes volt, azok mindent elrontottak, pedig szinte felszabadítóként fogadtuk őket.”

1944. márciusában a Rada Nyikolaj Lebegy elnökletével Ukrán Legfelsőbb Felszabadítási Tanács (Ukrainszka Holovna Vyzvolna Rada, UHVR) néven újjáalakult. Ekkor már egységes volt a németek elleni fegyveres küzdelemben. 1944 őszére Ukrajnát teljes egészében uralta a Vörös Hadsereg. A Rada fegyveres ereje a harcot az 1940-es és az 1950-es évek fordulójáig folytatta partizánként a szovjet hadsereg és a szovjet adminisztráció ellen Ukrajna függetlenségéért. Egykori tagjai és szimpatizánsai 1988-ban, Gorbacsovtól nyertek amnesztiát és települhettek haza Szibériából, illetve a Távol-Keletről. Feltéve, ha még életben voltak...

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Ukrajnában is voltak, s nem is kevesen, akik felszabadítóként fogadták a Vörös Hadsereget. Ez azonban nem a magyar, sokkal inkább a német és a román megszállás alatt tapasztaltakra vezethető vissza. A magyar katonák és a galíciai lakosság körülményekhez mérten jó viszonyát nem egy visszaemlékezés bizonyítja.

Az Ukrán Rada és fegyveres erejének egyes vezetői – ez még nem bizonyított, de eléggé valószínűsíthető feltételezés – a magyar 1. hadsereg akkor már a Kárpátokban húzódo hadműveleti területén, majd Magyarországon át menekültek Nyugatra. Ott, az emigrációban létrehozták saját szervezeteiket. Központjuk Münchenben települt, s voltak szervezeteik az USA-ban és Kanadában is. A bajor fővárosban 1946-ban épp a Rada katonai vezetői voltak azok, akik felújították az Antiboldsevista Nemzetek Blokkját (lásd lent).

Az NKVD, később KGB nem tartozott sem a felejtős, sem a szemérmes szervezetek közé. Banderát 1959-ben Münchenben egy ügynök lelőtte, néhány év múlva egy másik ügynök Melniket tette el láb alól egy mérgezett szivarral.

Magyar–ukrán katonai kapcsolatok a második világháború derekán

1941 második felében az Ukrajna területén áthaladó magyar csapatok semmiféle kapcsolatba sem kerültek az ukrán nemzeti mozgalommal. Az ukránok a magyarokban

azokat látták, akik részt vettek Sztálin hadseregének, így hatalmának kiszorításából szülőföldjükről. Nem egyszer az ukrán falvakat elérő magyar katonákat úgy fogadták mint felszabadítókat.

A második világháború utolsó két évében az ukrán nemzeti és állami függetlenségért küzdő erőkkel viszonylag jó kapcsolataink alakultak ki. Többen vannak Magyarországon, akik személyes tapasztalataik útján emlékeznek a történetekre, s Ukrajna nyugati felében is fellelhetők ilyen emberek. A visszaemlékezés az akkori jó viszonyra (mindkét országban) értékes kocka lehet az ukrán–magyar kapcsolatok mozaikjának kiépítésében.

Az első magyar–ukrán kapcsolatfelvételre Volhyniában került sor. Koniuskyban a Magyar Megszálló Erők helybeli zászlóaljparancsnokságán Petro Olijnik UPA-ezredes, az UPA Déli Katonai Körzetének parancsnoka megbízásából megjelent Andrij Dolnytsky UPA-százados. Nincs adatunk az 1943 nyarán lezajlott megbeszélés tárgyáról és kimeneteléről, ám az a folytatás ismeretében nem végződhetett kudarccal. A kapcsolatfelvételben ki kell emelni gróf Andrij Septickij lebergi görög katolikus püspök szerepét, aki egészen Lemberg 1944 tavaszi elestéig próbált közvetíteni a magyar katonai hatóságok és az Ukrajna függetlenségéért küzdő politikai és katonai szervezetek között.

1943. októbere és decembere között valamikor az Ukrajnában megszálló feladatokat ellátó magyar VIII. hadtest vezérkari főnöke, Padányi József alezredes megszervezte egy OUN-delegáció magyarországi látogatását. A háromfős küldöttség Lembergől repülőgépen utazott Budapestre. A delegációban Ostap Lutszki, Euhén Vretsiona és Ivan Hrynioh (más források szerint a vezető Miron Luckij, a harmadik tag pedig Vaszilij Mudrij volt) vett részt, s Budapesten fogadta őket Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke, valamint dr. Saly Dezső, a Külügyminisztérium tanácsosa.

Az ukrán küldöttség magával vitte a nemzeti mozgalom egyik politikai vezetője, Nyikolaj Lebegy írásos irányelveit. Ezek nagy vonalakban a következőket tartalmazták:

- a delegáció a függetlenségéért küzdő Ukrajna egészét képviselje,
- szerezze meg a magyar kormány támogatását Ukrajna függetlenségének megteremtéséhez,
- Ukrajna egyidejűleg hadban áll a kommunista Oroszországgal (sic!) és a hitleri Németországgal,
- Ukrajna nem kíván harcolni Magyarországgal és annak Ukrajnában állomásozó fegyveres erőivel,
- a delegáció vegye rá a magyar kormányt, hogy szakítsa meg kapcsolatait a hitleri Németországgal,
- Ukrajna Magyarország segítségét kéri a kis nemzetek egységfrontjának kialakításában a két totalitárius (sic!) hatalommal szemben,
- a delegáció érje el egyezmény aláírását az alábbi fő vonalakkal:
  - minden magyar katonai akció leállítását az ukrán lakosság ellen,
  - minden UPA-akció leállítását a magyar katonaság ellen,
  - közös harc a német és a szovjet haderő ellen,
  - fegyverzeti, ellátási, katonai-egészségügyi, kommunikációs együttműködés a Magyar Királyi Honvédség és az UPA között,
  - ennek koordinálására összekötő törzstisztek cseréje,
  - UPA-tisztek magyar képzése,
  - Magyarország ideiglenesen befogadja a Vörös Hadsereg által elfoglalt ukrán területekről menekülő polgári lakosságot.

Az egyezmény záradéka a háború utánra halasztotta a közös határ kijelölését és a

nemzeti kisebbségek helyzetének rendezését a két országban.

Noha a hazatérő OUN-delegációval együtt Lembergbe utazó Marton András alezredes a Honvéd Vezérkar főnökének nevében találkozott az UPA katonai főparancsnokával, Dimitro Kliacskivszki UPA-vezérezredessel, az 1943. évi kapcsolatfelvétel nem zárult konkrét egyezmény megkötésével, s maga a kapcsolatfelvétel is titokban maradt a magyar és az UPA-katonák körében. A tárgyalások ideiglenes megszakadásának magyar részről az volt az oka, hogy az ukrán fél szorgalmazta a magyar–német kapcsolatok megszakítását, illetve hogy az ukrán területi igények között szerepelt a Magyarországhoz 1939-ben visszacsatolt Kárpátalja (Karpatszka Ukraina). Mind az egyezményre, mind a kapcsolatfelvétel katonák közötti ismertté válására még fél évet kellett várni.

Magyar–ukrán katonai kapcsolatok a sorsdöntő 1944-es évben

Az 1944. január 6-án az Északkeleti-Kárpátok védelmére mozgósított magyar 1. hadsereget Magyarország német megszállását követően a német Észak-Ukrajna Hadseregcsoport kötelékében a keleti frontra vezényelték. A magyar 1. hadsereg április közepén a galíciai Nadworna (Nadvirna), Delatyn (Gyeljatyin), Kolomea (Kolomija) térségében bekapcsolódott a hadműveletbe.

A magyar katonáknak azonban nem csupán szemtől-szembe kellett megvívniuk az ellenféllel, noha határozott parancsot kaptak, hogy *„lehetőleg kerülni kell az összetűzést ismeretlen fegyveresekkel [...] az állások és községek közötti utakat és terepet csak biztosítani kell”*. Az arcvonal mögötti területeken jelentős gerillatevékenység folyt, a magyar katonákat leginkább a szovjet irányítás alatt álló partizánok támadták, de kezdetben a nemzeti érzelmű ukrán partizánok is. A támadások oly mértékben veszélyeztették az összeköttetési vonalakat, hogy egy teljes seregetestet (akkor ezt seregetestnek és nem magasabbegységnek neveztek, mint ma), a 201. könnyűhadosztályt partizán-elhárító szolgálatra kellett kiküldíteni. A gerilla-harcmodor alkalmazását az arcvonal közelében is lehetővé tette a magyar csapatok létszámából és elhelyezkedéséből adódó számtalan hézag, így például a biztosítási övben egymástól viszonylag nagyobb távolságra felállított őrsök hálózata.

A magyar katonák alig kezdték megszokni a megszokhatatlant, a gyakori rajtaütéseket, amikor késő tavasszal – kora nyáron felfigyeltek arra, hogy a partizánok „nem következetesek”. Egyre több esetben tapasztalták, főként a Stanislau (Stanislaw, Ivano-Frankivszk) és Dolina térségében elterülő, összesen nagy területet lefedő Fekete-erdők térségében, hogy teljesen nyilvánvaló „helyzetben” elmaradt a támadás, s bár gyakran a partizánok nyomait is megtalálták, mégsem bántotta senki a magyar katonákat. A bal szomszéd német 1. páncélos-hadsereg és a jobb szomszéd román 3. hadsereg katonái ezt a „következetlenséget” nem tapasztalták, ott a partizánok lecsaptak, ahol és amikor csak tudtak.

A történetek magyarázata a helybéli lakosság számára kezdettől adott dolog volt, de a magyar katonáknak időre volt szükségük annak felismerésére, hogy többféle gerilla létezett. Voltak, mint szerte a Szovjetunióban, a moszkvai vezetés utasításait követő, kommunista vagy kommunista vezetés alatt álló partizánok, valamint a csak Ukrajna területén, annak is elsősorban nyugati területein tevékenykedő ukrán nemzetiek. Ez utóbbiak az UPA (Ukrainszka Povsztanszka Armija, Ukrán Felkelő Hadsereg) kötelékébe tartoztak, amely (egyes források szerint) 1942. október 14-én alakult meg Volhyniában,

1943. augusztus 27-től reguláris hadsereggé alakították át, s első főparancsnoka Roman Sukhevych, alias Taras Chuprynka volt. Az elnevezés előfordult Ukrainszka Partizanszka Armija formában is, de az előbbi az eredeti. Megjegyzendő, hogy az UPA állományában nem csupán ukránok, de szép számban galíciai és podóliai lengyelek is harcoltak, s megtalálhatók voltak soraikban kárpáti ruszinok és bukovinai románok is.

A Szovjetunió hatalmas területein természetesen nem csupán e két kategóriába sorolható partizánok működtek. Voltak antikommunista orosz és kaukázusi, fehérorosz (belorusz) nemzeti, balti nemzeti, kozák nemzeti, anarchista, trockista (Sztálin birodalmában!) és egyes adatok szerint zöld partizánok is. Galíciában nemzeti lengyel (Honi Hadsereg, Armija Krajowa) és kommunista lengyel (Népi Hadsereg, Armija Ludowa) partizánok is harcoltak. Az anarchisták, a trockisták és a lengyelek kivételével sikerült is laza együttműködést kialakítaniuk e szervezeteknek, természetesen német gyámság alatt, az ABN (Antibolszewistischer Block der Nationen, Antibolszevista Nemzetek Blokkja) keretében. Nem sorolhatók a partizánok körébe a mindenütt előfordult rablóbandák és az elsősorban a Fekete- és a Kaspi-tenger mellékén fellépett helyi hadurak vagy törzsi vezetők szabadcsapatai.

Az ABN pontos megalakulási helye és ideje nem ismert, de 1942 első feléből már maradtak fenn adatok működéséről. Központi szerve nem alakult, sem egyes alkotói, sem maga az ABN nem rendelkezett tényleges szuverenitással. Tagja volt az ABN-nek a ROA (Russzkaja Oszvobogyityelnaja Armija, Orosz Felszabadító Hadsereg, közkeletű nevén a Vlaszov-hadsereg), a három balti állam (Észtország, Lettország, Litvánia) német gyámság alatt működő látszat-önkormányzata, illetve több kaukázusi kis néptörzs. 1946-ban a ABN-t az ukrán OUN nyugatra menekült maradványai Münchenben újjáalakították, 1947-ben csatlakoztak hozzá a dunai és a balti államok emigráns szervezetei, illetve albán menekültek. 1947-től tagja volt a Magyar Szabadság Mozgalom és rövid időre a szintén magyar Duna Club is. Vezető szerve ekkor a *Központi Bizottság* (Zentral Komitee), hivatalos lapja a *Politische Träume* volt.

Tagszervezete volt az ABN-nek az UPA is, amely a Galíciában már működő lengyel- és szovjet-ellenes partizánszervezetek egyesítésével, 1941. június 30-án német gyámsággal alakult meg, egy időben az Ukrán Területi Igazgatással. Katonai parancsnoka Dimitro Kliacskivszki UPA-vezérezredes volt, vezérkari főnöke Bogdan Zubenko UPA-vezérőrnagy. Kezdetben az UPA megszálló német hatóságok karhatalmi segéderejét adta, de 1943-tól harcolt a németek, 1944-től az Ukrajnát elérő szovjet csapatok és mindenkor a románok ellen is. 1944-re az UPA létszáma elérte az 50 ezer főt. 1944 őszére Ukrajnát teljes egészében uralta a Vörös Hadsereg. Az UPA a harcot a kommunisták ellen, de tulajdonképpen és alapvetően Ukrajna függetlenségéért az 1940–1950-es évek fordulójáig folytatta.

Nyugat-Ukrajnában, ahol a magyar 1. hadsereg harcolt, „csupán” kommunista orosz és ukrán, nemzeti ukrán (UPA), nemzeti lengyel és kommunista lengyel partizánok tevékenykedtek. A kommunisták, bármely nemzetiséghez tartoztak, harcoltak minden megszálló hadsereg, így a magyar ellen is, a Vörös Hadsereg beérkezéséig, amikor azzal egyesültek. A lengyel nemzeti partizánokkal a magyar katonai és politikai vezetésnek 1939 ősze óta kifejezetten jó kapcsolata volt, s ez megmaradt 1944-re is, ők nem támadták a magyar alakulatokat.

Az ukrán nemzeti és a kommunista partizánok egyaránt harcoltak a németek és a románok ellen, de egyáltalán nem kevésbé keményen egymás ellen is. A magyarokat az UPA csak kezdetben tekintette célpontnak. Vezetői és egymástól is elszigetelt

partizáncsoportjai, a magyar csapatok Galíciába érkezését követő kezdeti puhatolódzások (és támadások) után átértékelték nézőpontjukat. Kezdetben csak az újabb ellenséget látták az 1944. tavaszán Ukrajnába érkező magyar királyi 1. hadseregben, de fokozatosan felismerték, hogy a németekkel és a románokkal ellentétben a magyaroknak nincs szándékukban tartósan berendezkedniük az általuk megszállt területeken. A lehetőség szinte kínálta magát a német, a szovjet és a román csapatok, valamint a lengyel és a kommunista partizánok ellen egyaránt harcoló ukrán nemzeti partizánok, illetve az eléggé szorongatott magyar hadsereg számára, hogy legalább egy oldalról könnyítsenek helyzetükön. Végtére is, s ezt ismerték fel, nem voltak egymás ellenségei.

Az ukrán lakosság is csak kezdetben viseltetett ellenséges érzülettel. A német megszálló hatóságokról igen rossz tapasztalataik voltak, ezért érthető félelemmel fogadták a magyar katonai közigazgatást. Gyorsan megbékéltek azonban az új helyzettel, sőt hamar barátkozni kezdtek a magyar katonákkal, mivel megszűntek a németek idején tapasztalt, lakosság elleni megtorló akciók és tömeges elhurcolások kényszermunkára. Az idősebbek kifejezetten nagy várakozással fogadták a magyarokat, mert a negyed századdal korábban megszűnt Osztrák–Magyar Monarchiáról pozitív emlékeket őriztek, a lengyel korszak, de különösen a sztálini hatalom éveivel szemben. Ráadásul – ellentétben a németekkel – a magyar hadsereg szabadon hagyta működni az ukrán politikai és helyi közigazgatási szervezeteket, egyetlen feltétellel: ha nem hangolják a magyarok ellen a lakosságot.

Az OUN és az UPA vezetői előbb (már 1944 tavaszán) értesítették a magyar 16. hadosztály parancsnokságát, hogy ha bántalmazták az ukrán lakosságot, erős partizántámadásokra kell számítaniuk, ám ha nem viselkednek ellenségesen, az ukrán fegyveresektől nem kell tartaniuk, sőt a német nyelvű levélben egyenesen felajánlották, hogy a magyar katonák és az ukrán nemzeti partizánok hangolják össze tevékenységüket a közös ellenség, a Vörös Hadsereg és a szovjet partizánok ellen. A dokumentumot a 16. hadosztály parancsnoksága szolgálati úton eljuttatta a Honvéd Vezérkarhoz. Nincs tudomásunk arról, hogy az OUN vagy az UPA írásos magyar választ kapott volna, de a folytatás ismeretében – a magyar katonák és az ukrán nemzeti partizánok beszüntették egymás elleni akcióikat – legalább szóbeli válasznak érkeznie kellett az ukrán félhez.

Nem sokkal később – miután megtapasztalták, hogy a magyar katonai hatóságok másként viselkednek, mint a németek – két igen lényeges engedményt tettek Magyarországra irányába. Egyfelől lemondtak Kárpátaljára vonatkozó területi igényükről, másfelől már nem szorgalmazták, hogy Magyarország szakítsa meg kapcsolatait Németországgal. Igaz, az első kapcsolatfelvétel óta eltelt fél esztendő alatt nagyot fordult a hadiszerecske: a szovjet Vörös Hadsereg már megközelítette az Északkeleti-Kárpátokat.

Az újabb kapcsolatfelvételre azt követően került sor, hogy 1944 májusának végén, az Északkeleti-Kárpátok keleti oldalán, a Bisztrica völgyében egy nagyobb UPA-csoport magyar csapatok előtt kapitulált. A magyar 16. gyaloghadosztály parancsnokságára az UPA egy ukrán századost küldött. A Korosztjiv-Guta falu melletti erdőben megkezdett tárgyalások, amelyeket az UPA Kárpáti Körzetének egy ezredese és a magyar 16. hadosztály gyalogsági parancsnoka, Pápay Alajoslezredes vezetett, eredményt hoztak. 1944. június 27-én Farkas Ferenc altábornagy, a magyar 1. hadsereg VI. hadtestének parancsnoka és az UPA katonai főparancsnoka, Dimitro Kliacsivszki UPA-vezérezredes megbízásából Bogdan Zubenko UPA-vezérőrnagy írásban állapodott meg (főbb vonalakban) az alábbiakban:

- az UPA és a Honvédség azonnali hatállyal beszünteti az ellenségeskedést,
- az UPA összekötőket vezényel a magyar csapatok ellátását biztosító alakulatokhoz,

azok biztonságának szavatolására,

— a Honvédség ellátja az UPA sebesültjeit és betegeit.

A mindennapi gyakorlat hamarosan túlment az írásbeli megállapodás pontjain, az elvileg a VI. hadtest hadműveleti területére kötött egyezmény hatása túlterjedt a sávhatárokon. Előfordult, hogy a szovjet vonalak mögötti csapatmozgásokról az UPA tájékoztatta a magyar parancsnokságokat. Tudunk olyan esetről, hogy ukrán nemzeti partizánok szabadítottak ki a szovjet hadifogságból nemrégén elfogott, s hadifogolygyűjtőtáborba hátra még nem szállított magyar katonákat. (Az eset Nadwornán történt, ahol a magyar katonákat fogságuk első éjszakájára egy tornaterembe zárták.) Volt, hogy a harchelyzet változása miatt egyszerre kellett egy magyar és a szomszédos erdőben addig észrevétlen rejtőző UPA-zászlóaljnak állást váltania. A két parancsnok – ukrán követek útján, akik váratlanul jelentek meg – egyeztetette a menetvonalakat és a menetrendeket, így a két egység egy időben, egymás alakzatainak érintése és megzavarása nélkül hajthatta végre manőverét. (Ez utóbbi esetről bővebben lehet olvasni az Ungvárott megjelent Kárpátalja 1993/4. számában.) A magyar katonák jelszót kaptak az UPA területi parancsnokságától, amellyel igazolták magukat az ukrán partizánok előtt. Feltehetően a jelszót többször változtathatták, ám jelenleg egyet ismerünk: „Honta”.

A Hadtörténelmi Levéltár német iratanyagában nincs nyoma, hogy a magasabb szintű német parancsnokságok jelentettek volna a magyar katonák és az ukrán nemzeti gerillák között kialakult jó viszonyról. Ez azonban nem értelmezhető úgy, mintha nem bírtak volna tudomással a Honvédség és az UPA kapcsolatairól. A már idézett visszaemlékezés tanúsága szerint volt eset, amikor német futártiszt azért kért gépkocsijára magyar zászlót és jelzéseket, mert nagyobb kiterjedésű erdőn kellett áthaladnia.

Augusztus elején, mint azt Hídvégi Lajos tartalékos hadnagytól, a német XI. hadtest alárendeltségében lévő magyar 24. gyaloghadosztály parancsnokának segédtisztjétől tudjuk, a galíciai Bisztrica völgyében, Rafailowán települt hadosztályparancsnoki harcállásponton Markóczy János vezérőrnagy parancsnokot az UPA képviselőjében a falu sztarosztája, polgári előjárója kereste fel. (Azt már csupán az érdekesség kedvéért érdemes elmesélni, hogy az idős ukrán férfi haptákba vágta magát a magyar generális előtt és tökéletes németiséggel jelentkezett nála mint egykori k. und k. őrmester.) Megegyezésük értelmében, a június 27-i Farkas–Zubenko-egyezményen túlmenően az UPA még magyar fegyvereket és lőszert is kapott, cserében a 24. gyaloghadosztályhoz tartozó katonákat szabadított ki éjszaka a fent elmondottak szerint. Ez persze egyedi esetnek számított. Megszervezését az tette lehetővé, hogy a magyar tábornok és az ukrán sztarosztala találkozóját követően UPA-összekötő települt a magyar hadosztályparancsnok mellett. Hídvégi Lajos birtokában van egy fénykép, amelyen Markóczy vezérőrnagy együtt horgászik a Bisztricában a nemzeti egyenruhában (!) lévő ukrán összekötővel.

Július és augusztus fordulóján, amikor a magyar 1. hadtest visszavonult az Északkeleti-Kárpátokban kiépített erődrendszerbe, az ún. Árpád-vonalba, akkor a Tatárhágó keleti (galíciai) feljáratát a magyar honvédek és az UPA-partizánok közösen tartották a szovjet támadó csoportosítással szemben egészen addig, ameddig a magyar főerőknek sikerült visszaérkezniük az erődvonal fedezetébe. A visszavonulás során német egységek is keveredtek a magyarokkal, így a magyar bajtársaikkal vállvetve harcoló UPA-katonák – óhatatlanul – a németeket is fedezték.

A harc velejárója a hősi halál. A magyar honvédekkel a legtöbb UPA-katona a 124. számú honvéd hadikórház vorohtai temetőjében nyugszik. Az 1944 szeptember végi visszavonulás során a Tatárhágó bejáratánál összetorlódtak a csapatok, s egy gyors szovjet

támadás – ezeken átgázolva – kettévághatta volna a frontot. Hidvégi Lajos tartalékos hadnagy, a 24. gyaloghadosztály parancsnokának segédtisztje a 26-ára virradó éjszaka egy zászlóaljnyi katonát vont össze kiszolgálókból, alakulatuktól elszakadt honvédekből és UPA-partizánokból. Ez az alkalmi zászlóalj – többek között Vorohtán át – visszavonulva, halogató harccal biztosította a magyar VI. és a német XI. hadtest hágóba történő visszavételét. A 27. székely könnyűhadosztály 27. székelyudvarhelyi gyalogezredének tisztje, Gocz József hadapród őrmester így emlékezik erre: *„Tulajdonképpen a visszavonuláskor mi voltunk az utóvéd, se ezt a szerepet az ukrán partizánok is felvállalták. Ezt azért tették, mert ők sem akarták, hogy keletről előrenyomuljanak, s területüket elfoglalják a szovjet kommunista hadak.”*

Magyar felségterületre viszonylag kevés ukrán nemzeti partizán vonult vissza, az UPA zöme Ukrajna területén maradt, egy kisebb csoportról azonban tudjuk, hogy a magyar katonákkal együtt visszavonult Magyarországra, s beszorulva a gyűrűbe részt vett Budapest védelmében.

Régi események ezek. Felidézésük mégsem érdektelen, hiszen manapság, amikor oly sokan gyűlölködnek és harcolnak egymás ellen csupán etnikai alapon, megmutatják, hogy két sokat szenvedett nép, ha akar, még háborús körülmények között is képes az emberi kapcsolatteremtésre.

Végezetül idézzük fel az ukrán nemzeti partizánok egyik katonai vezetője, Bogdan Zubenko vezérőrnagy 1944 kora őszen kelt, 896. számú parancsát:

Dr. Ravasz István alezredes
Honvédelmi Minisztérium, Budapest
Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Hadtörténeti Múzeum, tudományos titkár

„UPA FŐHADISZALLAS
11.789/44. D.Z.Dr.N.:P:D:

Mindenek felett Ukrajna!
Halál a megszállókra!

896 számú parancs

A szovjet hordák országunkban ismét megkezdték a támadást. Egyidejűleg a német hadsereg is előretört, hogy ellenségét megsemmisítse. Hős katonáink már nem egy esetben német segítség nélkül is — nagy veszteséget okoztak az ellenség soraiban. Közben azonban egyes csoportjaink saját kezdeményezésükből német és magyar katonákat is lefegyvereztek. Ez önkényes eljárás, azért az ilyen katonákat haditörvényszék elé kell állítani.

A magyar hadsereg katonái nagy segítségünkre vannak a szovjet leverésében. Bátran elmondhatjuk, hogy ma már elértük azt a megértést, melyet katonai és politikai téren eddig nem sikerült a magyarokkal elérnünk. Nem szabad tehát esztelen harcot folytatnunk egy maroknyi földért (Kárpátalja) és ugyanakkor legjobb hazánkat — Franciaországnál is nagyobb területet — Moszkvának átengedni. Haladéktalanul fel kell hívnunk katonáink figyelmét Nagy Ukrajna és Magyarország együttműködésének lehetőségeire. Aki ezt nem tudja, vagy nem akarja megérteni, az nem alkalmas arra, hogy tagja legyen felszabadító akciónknak. Nekünk jó szomszédi viszonyt kell tartanunk Magyarországgal. Nekünk nincsen semmiféle területi követelésünk Magyarországgal szemben és ezért akarunk vele jó szomszédi viszonyban lenni. A magyarok megismerték fegyvereink értékét és szükség esetén szívesen lesznek segítségünkre. Aki arra törekszik, hogy ezt a jó viszonyt megrontsa, azt a felszabadító hadsereg soraiból ki kell vetnünk. Az ilyen katonát halálra kell ítélni, mert nem lehet sorainkban olyan egyén, aki felszabadító hadseregünk vezérkarának parancsait nem teljesíti. Ne tegyetek olyasmit, ami nekünk kárt okoz.

Éljen a szomszédokkal való megértés! Halál az imperialistákra!

ZUZ. Ukrán felkelő hadsereg harc csoportjának főparancsnoka:

ZUBENKO BOGDAN tábornok sk.“